

УДК 349.6

ПРАВО НА ПИТНУ ВОДУ ЯК АКсіОМА В ПРАВАХ ЛЮДИНИ

Янішевська К.Д., Скорик А.Д.
Сумський державний університет

У статті визначено поняття права людини на питну воду, розкрито його нормативно-правовий зміст. Прослідковано процес становлення права людини на питну воду як невід'ємного, співвіднесено його з іншими правами людини. За підґрунтя дослідження взято обширний аналіз міжнародно-правових актів та актів національного законодавства низки держав. Особливо акцентовано на відсутності закріплення теми в законодавстві України. Зроблено висновок, що держава, не утверджуючи право на питну воду, ухиляється від відповідальності перед кожним громадянином за її якість, перекладаючи цю нішу на конкретних водопостачальників.

Ключові слова: право на питну воду, якість питної води, вода, призначена для споживання людиною, питне водопостачання.

Постановка проблеми. Вода – одна з небагатьох речей у світі, цінність якої для людини не знижується упродовж тисячоліть, вона була неодмінною умовою існування перших цивілізацій і залишається такою у сучасному світі. Відтак, право людини на питну воду, вочевидь, має визнаватися поряд із правом на життя, повагу до власної гідності, надання медичної допомоги, свободу слова та думки тощо. У той же час, дефіцит води, відчутний уже сьогодні, в майбутньому може стати чи не найбільшою глобальною проблемою. Супутникові дані NASA показують, що прісна вода з 21 із 37 найбільших водоносних горизонтів планети виводиться набагато швидше, ніж поповнюється [1]. Майже тисяча дітей вмирає щодня від хвороб, пов'язаних з водою, майже два мільярди людей споживають забруднену воду, щороку два мільйони людей вмирають від недуг, пов'язаних з водою. Страждають від проблем з питною водою і жителі України, як в зоні військового конфлікту, так і з її межами. Вирішення цих проблем вимагає значних фінансових та організаційних витрат, а також зміни підходу до правового регулювання відносин у сфері забезпечення доступу до питної води. Незважаючи на низку законодавчих нововведень останніх років, право на питну воду в нашій державі офіційно не закріплено як основне право людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній науковій літературі вже понад два десятиліття ведуться активні дослідження у сфері визначення природи, сутності і елементів права на питну воду, міжнародно-правових та національних механізмів його забезпечення (K. Braig, R. Hall, P. Gleick, M. Jensen, S. McCaffrey, T. Petersen, R. Venäläinen, M. Villumsen та інші). В Україні ж наявні лише окремі публікації з цього приводу (В. Вітів, В. Ладиченко, Н. Обіюх, Ю. Марутяк, С. Яценко) і вітчизняна наукова спільнота ще не визначилася концептуально щодо визнання права на питну воду в якості основного права людини.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження природи права на питну воду та визначення механізмів його забезпечення в Україні. Для досягнення зазначеної мети поставлені наступні завдання: 1) визначити поняття права на питну воду та його становлення як невід'ємного права людини; 2) охарактеризувати елементи змісту цього права та його співвідношення з ін-

шими правами людини; 3) проаналізувати чинне законодавство України у досліджуваній сфері, виявити проблеми правового механізму забезпечення доступу до питної води.

Виклад основного матеріалу. В українському законодавстві існує низка нормативних актів, які тією чи іншою мірою стосуються водних ресурсів, використання вод, охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та вичерпання. Закон «Про питну воду та питне водопостачання», як вказано у його в преамбулі, визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування системи питного водопостачання, спрямовані на гарантоване забезпечення населення якісною та безпечною для здоров'я людини питною водою [2]. Однак, ні Конституція України, ні жоден інший нормативний акт не визначає прямо право на питну воду, на доступ до безпечної і чистої води як невід'ємне право людини. Тож питання про те, чи визнає українська держава це право, чи бере на себе відповідальність за його забезпечення і захист, залишається відкритим.

Згідно з Законом України «Про питну воду та питне водопостачання», питна вода – це вода, призначена для споживання людиною (водопровідна, фасована, з бюветів, пунктів розливу, шахтних колодязів та каптажів джерел), для використання споживачами для задоволення фізіологічних, санітарно-гігієнічних, побутових та господарських потреб, а також для виробництва продукції, що потребує її використання, склад якої за органолептичними, мікробіологічними, паразитологічними, хімічними, фізичними та радіаційними показниками відповідає гігієнічним вимогам. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року, ратифікований Україною у 2003 році дає визначення питної води як води, яка використовується чи призначена для використання людиною в якості питної води, для обробки та приготування їжі, для особистої гігієни або в аналогічних цілях [3].

Відповідно до ст. 5 згаданого Закону, об'єктами правового регулювання у сфері питної води та питного водопостачання є суспільні відносини з питань: господарської діяльності з централізованого та нецентралізованого водопостачання і водовідведення; формування тарифів на послуги централізованого водопостачання і водовідведення; нормування, стандартизації та ліцензування;

моніторингу, обліку і контролю; інформування населення щодо якості питної води та питного водопостачання; забезпечення прав споживачів питної води.

У ст. 7 закріплені гарантії прав споживачів у сфері питної води, питного водопостачання та водовідведення. Зокрема, зазначається, що держава гарантує захист прав споживачів у сфері питної води, питного водопостачання та водовідведення шляхом забезпечення кожної людини питною водою нормативної якості в межах науково обґрунтованих нормативів питного водопостачання залежно від району та умов проживання.

Як видно з наведених норм, законодавець не розглядає право на питну воду у якості фундаментального права кожного, обмежуючись загальними гарантіями захисту прав споживачів. Між тим, світова спільнота сьогодні вже дійшла розуміння того, що такий підхід не є правильним, і міжнародне право прав людини визначає специфічні зобов'язання, що стосуються доступу до води. Ці зобов'язання вимагають від держав забезпечувати кожному доступ до достатнього об'єму безпечної та якісної питної води для особистих і побутових потреб, підтримання адекватної санітарії як важливого елементу людської гідності і приватності, а також належним чином охороняти джерела питної води [4].

Хоча активно обговорюються в зарубіжній юридичній науці право на питну воду почало у 90-х роках минулого століття, перші міжнародні договори, які згадують про нього з'явилися раніше. Ч. 2 ст. 14 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року передбачає, що «Держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сільських районах з тим, щоб забезпечити ... жінкам право (h) користуватися належними умовами життя, особливо житловими умовами, санітарними послугами, електро- і водозабезпеченням, а також транспортом і засобами зв'язку» [5]. Конвенція про права дитини 1989 року у ч. 2 ст. 24 вимагає від держав-учасниць вживати заходів щодо (с) боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі, шляхом надання достатньої кількості поживного продовольства та чистої питної води [6]. Однак, ні названі, ні інші міжнародні документи на той час ще не розглядали доступ до питної води як невід'ємне право людини.

Нормативний зміст права на питну воду було визначено Комітетом ООН по економічним, соціальним і культурним правам у листопаді 2002 року (Право на воду. Загальний коментар № 15 по істотним питанням, що виникають у зв'язку застосуванням статей 11 і 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права) [7]. Згідно з позицією Комітету, право на воду вміщує поєднання як свобод, так і правомочностей. Свободи (freedoms) включають можливості доступу до води і свободу від неправомірного втручання чи обмеження, наприклад, свавільне відключення водопостачання чи забруднення водних джерел. Правомочності (entitlements) включають право на належне водопостачання і управління, що забезпечують рівні можливості для реалізації права на воду. Комітет наголосив, що елементи права на воду

повинні бути адекватні людській гідності, праву на життя і здоров'я. При цьому право на воду не повинно тлумачитися вузько, через просте визначення об'ємних величин та технологій. Навпаки, вода повинна розглядатися як соціальне і культурне, а не лише як переважно економічне благо. Способи здійснення права на воду також мають бути сталими, чим гарантується, що право на воду буде реалізовано нинішнім і майбутніми поколіннями.

Комітет визнав, що достатність води, необхідної для забезпечення права, може варіюватися залежно від конкретних умов, проте, за будь-яких обставин право воду включає такі елементи:

а) наявність передбачає достатність і безперервність водопостачання для задоволення особистих і побутових потреб;

б) якість і безпека – означає, що вода для особистих і побутових потреб повинна бути безпечною, без мікроорганізмів, хімічних речовин і радіоактивних відходів, що є потенційно небезпечними для здоров'я. Безпека питної води, зазвичай, визначається відповідно до національних або місцевих стандартів якості питної води, основою для розробки яких є Керівні принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо питної води;

в) доступність води для кожного без дискримінації. Йдеться про те, що держави зобов'язані забезпечити можливість людей користуватися правом на питну воду, незалежно від способу надання послуг.

Доступність води включає чотири взаємопов'язані аспекти. По-перше, це фізична доступність, тобто відсутність фізичної небезпеки для людини, безпосередня близькість або, принаймні, розумна відстань джерел води до житла.

По друге, економічна доступність води, що включає установку, підключення, технічне обслуговування, очищення і надання послуг водопостачання. Відповідно, всі прямі та непрямі витрати, що стосуються води і санітарії, не повинні бути фактором, що обумовлює утримання від доступу до них або ставить під загрозу можливості користуватися іншими правами (на належне харчування, на житло, на освіту, охорону здоров'я тощо). Вимога економічної доступності передбачає, що відшкодування витрат не повинно стати бар'єром для найбідніших верств населення. Так, Програма розвитку ООН пропонує, щоб вартість витрат на воду не перевищувала 3% доходу домогосподарства [4, с. 11]. За загальним правилом, межі права людини на питну воду не передбачають її безкоштовності, однак держави зобов'язані забезпечити задоволення, принаймні, мінімальних істотних рівнів достатності питної води, а для цього можуть вживатися різні заходи, включаючи політику ціноутворення та безоплатного надання води.

По-третє, недискримінація (рівний доступ) вимагає, щоб вода, системи та об'єкти водопостачання були доступними для всіх, включно з найбільш уразливими або знедоленими верствами населення, без дискримінації за будь-якими забороненими ознаками. Доступність вимагає також врахування особливих потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Нарешті, четвертий аспект доступності води передбачає доступ до інформації, тобто право шукати,

отримувати і поширювати інформацію з питань, що стосуються води, прав та обов'язків споживачі води.

Вчені Данського інституту з прав людини додають до нормативного змісту права на питну воду ще один елемент – прийнятність. На їхню думку, цей елемент охоплює два аспекти: споживачка прийнятність і культурна прийнятність. Прийнятність стосується суб'єктивного сприйняття води народами. Так, окремі користувачі можуть відмовлятися від промислово очищеної води через релігійні переконання, незважаючи на те, що вода відповідає об'єктивним стандартам якості. Прийнятність залежить від якості обслуговування постачальника, культурних традицій, гендерних аспектів, вимог конфіденційності тощо. Рівень прийнятності також може стосуватися проблем зі здоров'ям. Наприклад, якщо «безпечна вода» не прийнятна для споживачів, вони, можливо, будуть споживати воду із небезпечних джерел.

Вимір такого сприйняття може бути ускладненим, однак данські вчені наголошують на тому, що правозахисний підхід передбачає повну повагу до носія прав. З огляду на вимогу прийнятності всі системи і об'єкти водопостачання повинні відповідати культурним традиціям, а вода має бути прийнятної кольору, запаху і смаку.

Хоча резолюції ГА ООН не є юридично обов'язковими документами, вони користуються величезним авторитетом. Їхню роль у формуванні сучасного міжнародного права загалом, і міжнародного права прав людини важко переоцінити. Саме Резолюція 64/292 стала ключовою віхою у процесі визнання світовою спільнотою права на воду.

Проте, слід відзначити, що за резолюцію було віддано 122 голоси. Делегації 41 держави, включаючи країни з високим рівнем життя, зокрема США, Велику Британію, Канаду, Японію, Нідерланди, утрималися від голосування. Професор Тихоокеанського університету Стівен МакКефрі вважає, що однією з можливих причин такого утримання є побоювання багатих країн стосовно необхідності в подальшому виділяти великі суми коштів для вирішення проблем водопостачання у найбільш вразливих куточках світу, і з прикрістю констатує, що з огляду на це існування права на воду, хоча й закріплене в документах ООН, поки що не може вважатися визнаним повсюдно [8, с. 227].

У той же час, слід відзначити, що право на воду все частіше закріплюється у національних законодавствах держав. Так, з 2012 року право кожного на воду безпечно чисто, доступну і прийнятну воду для споживання, приготування їжі і санітарних цілей закріплено у Водному кодексі штату Каліфорнія (ст. 106.3).

Право на питну воду тісно пов'язане з іншими правами людини. Слід погодитися з Н. Обіюх, яка вказує на те, що у міжнародному праві воно розглядається як похідне від основних прав людини, до яких належать: право на гідне життя та умови проживання, право на здоров'я, право на працю і культурне життя [9, с. 175]. Додамо, що наведений вченою перелік не є вичерпним. Право на питну воду також має безпосередній зв'язок із правом на повагу до приватного і сімейного життя, заборону дискримінації, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання та іншими. Ці та інші права не можуть бути реалізовані в умовах відсутності доступу до питної води і належної санітарії.

У той же час, потрібно відстежити зворотній зв'язок – право на питну воду з необхідністю вимагає забезпечення права на інформацію, в першу чергу, екологічну, на належне управління, на участь громадянства в прийнятті рішень органами публічної адміністрації.

Важливе значення для розуміння сутності й змісту права на питну воду має окреслення меж його здійснення. Так, це право, з огляду на його гуманітарну природу, не поширюється на господарську діяльність, на забезпечення потреб сільськогосподарського виробництва, рослинництва і тваринництва. Воно стосується лише особистих і побутових потреб і вимагає пріоритетного виділення води саме на ці потреби.

Висновки і пропозиції. Отже, на нашу думку, право на питну воду можна визначити як забезпечену законом можливість кожної людини користуватися у прийнятний спосіб якісною, придатною для споживання, фізично та економічно доступною кількістю питної води для задоволення своїх потреб. Це є базове право людини, що має суттєво важливе значення для повноцінного життя та реалізації інших прав, воно виступає обов'язковою складовою права людини на життя та здоров'я.

Право на питну воду повинно захищатися і гарантуватися державою, а отже, має бути прямо передбачене законодавством України. Відсутність цього права у чинних нормативно-правових актах, звичайно, не позбавляє громадян можливості його реалізувати і захистити (в контексті інших прав, зокрема, через відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю людини, через механізми захисту прав споживачів) однак суттєво утруднює такий захист, як правило, через необхідність доказувати вже заподіяну шкоду. Вважаємо також, що не закріплюючи право на питну воду, держава ухиляється від відповідальності за якість питної води для кожної особи, перекладаючи її на конкретних водопостачальників.

Список літератури:

1. Catarina de Albuquerque. Water is a human right ... but it can have a price // The Guardian. – 2016. – October, 10th. – Available at: <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2016/oct/20/water-human-right-price-united-nations>.
2. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: закон України від № 2047-VIII від 18.05.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>.
3. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання трансграничних водотоків та міжнародних озер 1992 року № 1066-IV від 09.07.2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_030.
4. The Rights to Water. Fact Sheet № 35 published by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, August 2010. Available at: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet35en.pdf>.

5. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
6. Конвенція ООН про права дитини 1989 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
7. General Comment No. 15: The Right to Water (Arts. 11 and 12 of the Covenant) Adopted at the Twenty-ninth Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, on 20 January 2003 (Contained in Document E/C.12/2002/11). Available at: <http://www.refworld.org/pdfid/4538838d11.pdf>.
8. Stephen C. McCaffrey, The Human Right to Water: A False Promise? – 47 U. – Pacific Law Review. 221 (2017). Available at: <https://scholarlycommons.pacific.edu/uoplawreview/vol47/iss2/10>.
9. Обіюх Н.М. Право людини на питну воду: тенденції розвитку та гарантії реалізації / Н.М. Обіюх // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки». – Том 26(65). 2013. № 2-2. С. 174-179. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sn-law.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/025obiuyux.pdf>.

Янишевская Е.Д., Скорик А.Д.

Сумской государственной университет

ПРАВО НА ПИТЬЕВУЮ ВОДУ КАК АКСИОМА В ПРАВАХ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация

В статье определено понятие права человека на питьевую воду, раскрыто его нормативно-правовое содержание. Прослежен процесс становления права человека на питьевую воду как неотъемлемого, соотносено его с другими правами человека. В основу исследования положен обширный анализ международно-правовых актов и актов национального законодательства ряда государств. Особенно акцентируется отсутствие закрепления темы в законодательстве Украины. Сделан вывод, что государство, не утверждая право на питьевую воду, уклоняется от ответственности перед каждым гражданином за ее качество, перекладывая эту нишу на конкретных водопоставщиков.

Ключевые слова: право на питьевую воду, качество питьевой воды, вода, предназначенная для употребления человеком, питьевое водоснабжение.

Yanishevskaya K.D., Skoryk A.D.

Sumy State University

THE RIGHT TO DRINKING WATER AS AN AXIOM IN HUMAN RIGHTS

Summary

The article defines the concept of human right to drinking water, its normative- and legal content is disclosed. The process of human rights to drinking water formation is followed as an inalienable, correlated it with others human rights. Based on the research, extensive analysis of the international-legal acts and acts of the national legislation of a number of states. Especially the emphasis is on the lack of consolidation of the topic in the legislation of Ukraine. It was done the conclusion that the state, without approving the right to drinking water, evade from the responsibility of each citizen for its quality, translating this niche for specific water providers.

Keywords: right to drinking water, quality of drinking water, water intended for human consumption, drinking water supply.